

רבקה ידלין

גניוס יהודי וערשק

אנטי-ציונות
כאנטי-יהדות
במצרים

מרכז דלגן יאזר

מונוגרפיות בתולדות עם ישראל

רבקה ידלין

גניוס יהיר ועושק

רבקה ידלין

גניוס יהיר ועושק

אנטי-ציונות כאנטי-יהדות במצרים

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים • תשמ"ח

מונוגרפיות בתולדות עם ישראל

מפרסומי מרכז זלמן שזר

**המערכת: פרופ' מנחם שטרן (יו"ר), פרופ' שמואל אטינגר
פרופ' ראובן בונפיל, פרופ' משה בר, ד"ר ישראל ברטל, פרופ' יוסף הקר
צבי יקותיאל, ד"ר שלמה נצר
מרכז המערכת: יצחק כהן
התקין לדפוס: דב שפטיה**

ספר זה ראה אור בסיוע

קרן קיסריה

THE CAESAREA FOUNDATION

מסח"ב 4-050-227-965

©

כל הזכויות שמורות

למרכז זלמן שזר

סדר: מרכז זלמן שזר; תקשורת, עימוד והדפסה: דפוס גרף-חן בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

פרק ראשון

מבוא: האומנם אנטישמיות? 9

פרק שני

34 "התקיפה התרבותית על האישיות המצרית"

פרק שלישי

57 שמאל איסלאמי: "מודעות פוליטית גלומה במודעות דתית"

פרק רביעי

82 "מי יכחיד את מי" — עימות דתי בין יהודים לערבים

פרק חמישי

131 סיכום: אנטי־ציונות כאנטי־יהדות

פתח דבר

מחקר זה נערך במסגרת עבודתו של המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות באוניברסיטה העברית, החוקר תופעות של שנאת ישראל בעולם. המטרה היתה לבדוק אם קיימים גילויי אנטישמיות במצרים בעת הנוכחית, והתקופה שנתחמה היתה משך השנים שלאחר עשיית השלום. יהודים אינם קיימים יותר במצרים כגורם להתייחסות חברתית, והתחום היחיד שבו יכולות לבוא לידי ביטוי עמדות אנטישמיות בצורה ברורה הניתנת ללימוד הוא התחום הרעיוני. מקורות המחקר הם על כן השקפות רלבנטיות המובעות בכתובים מצריים.

כמו המקורות כך גם הדיון שייך לתחום הרעיוני, בשיטתו ובמסקנותיו. הניתוח הוא טכסטואלי וביטויי האיבה נידונו מצד תוכנם ובהקשרם האידאי. השאלות שהוצגו מתייחסות למהותן של ההשקפות העוינות ואינן נדרשות לא לבחינת שיעורי האמת והעיוות שבהן, ולא לבדיקת הנסיבות ההיסטוריות והפסיכולוגיות שהיוו את הגירוי המיידי להשמעתן. על אף שלנושא יש נגיעה בתחום של יחסי ישראל ומצרים, אין המחקר עוסק בהשלכות שיש לו לגבי מערכת זו, דבר החורג מהדיסציפלינה שבמסגרתה נערך ומהמידע המצוי במקורותיו.

המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון יזם, השכיל ואפשר את עריכת המחקר. המכון למחקר ע"ש הרי ס' טרומן למען קידום השלום סייע באמצעים רבים, שהאווירה הטובה השורה בו איננה הפחות שבהם. לעזר רב היתה ספריית מכון טרומן והצוות המצוין שלה, ובמיוחד אברהם גרינהאוז, התופס את מושג הספרן במובנו הרחב והיפה ביותר. עמיתים באוניברסיטה העברית בירושלים, באוניברסיטת תל-אביב ומחוץ להן הקשיבו באורך רוח לבעיות שהתלבטתי בהן, ביקרו את חשיבתי והעשירו אותה בהארותיהם. לכולם נתונה תודתי.

מבוא: האומנם אנטישמיות?

בכתובים מצריים בשנות השמונים נושבת הרוח הרעה של אנטישמיות — זוהי תחושתו הראשונית והספונטאנית של המעלעל בעיתונות המצרית או המעביר מבטו על כותרות הספרים המוצגים בדוכני המכירה על מדרכות קהיר. הדמויות המייצגות את ישראל בקריקטורות הפוליטיות הן מעוקלות אף וגב, דלילות זקן, וכיפה או מגבעת לראשן — זכרים מימי השטירמר. כותרות ירחוניים קוראות לחיסול המדינה היהודית, וספרים שבים ועוסקים בבגידתם של היהודים בנביא מוחמד. עלילת דמשק חיה בניסוחיה הקלאסיים עם מידה של חלחלה והטחת אשמה המשכיחה את מרחק הזמן ה'היסטורי' כביכול. גלגולים חדישים של העלילה המיוחסים לעת הנוכחית או של האשמות נוסח 'הרעלת בארות' — כגון הברחת אופיום מעורב באבקת גולגלות טחונות למצרים — מגלים אותה כדימוי קיים ועומד של התנהגות יהודית ולא רק הזכרה של מאורע חד פעמי. ה'פרוטוקולים של זקני ציון', ספר הספרים של תורת המזימה הדמונית הבינלאומית של היהודים, מתורגמים, מופצים ומוזכרים כמסמך אמין ובר ציטוט, ורישומם ניכר גם בפרשנויות לאירועים עכשוויים — השתלטות על הכלכלה, על כלי התקשורת, חבלה במידות ובערכים, חתירה לערעור הסדר החברתי והפוליטי — במצרים כמו בעולם כולו. דיווחים ופרשנויות הנוגעים לישראל, גם כאשר אינם מעלילים בצורה בוטה, וגם כשהם מופיעים בעיתונות הממסד הרבקה במדיניות השלום, מסגירים תכופות תחושת עוינות ברוחם ובמונחיהם. הערכת מדיניות הפנים והחוץ של ישראל נוטה להיות שלילית, והביקורת מנוסחת במונחים קיצוניים. ישראל איננה רק תוקפת, כובשת, מושלת באוכלוסיה כבושה, או מנהלת מדיניות בריתות בינלאומית, אלא טובחת, צולבת, גוזלת, מרמה, פועלת מתוך שנאה וכעס, הולכת אחרי תאוות לבה הבלתי חוקיות והבלתי מוסריות. ישראל היא ה"אויב", דרך שגרה, גם בהתייחסויות שקולות וענייניות,¹ היחסים עמה הם "מאבק", והציפיה היא לביטול קיומה, לפחות בדרך של

1 למשל, מאמר העורך באל-אהראם, 21.4.1986. הדוגמאות שלהלן לקוחות רובן ככולן מעיתונות הממסד; עיתוני האופוזיציה בוטים הרבה יותר בהתבטאויותיהם.

"התפוררות מבפנים".² המחנה עליו היא נמנית הוא "כוחות הרשע והתוקפנות",³ או "משפחת הבגידה",⁴ ועמדת האזור כלפי עצם קיומה מתוארת כעמדה של "שנאה מוחלטת",⁵ כפי שעמדת אירופה כלפי היהודים היא שנאה "בכל זמן ובכל מקום".⁶ בעת ובעונה אחת מתוארת "רדיפת היטלר את היהודים" כ"כוזבת"⁷ או "מנופחת על ידי היהודים",⁸ והגל של הכחשת השואה באירופה זוכה להיענות חפצה בעיתונות;⁹ ביקורת נמתחה על ראש ממשלת בריטניה על שבעת ביקורה בישראל כרעה על הארץ "ביר ושם" "שבו שמורים זכרונות של השמדת היהודים, כפי שטוענת ישראל".¹⁰ הסחבת בדיוני טאבא מזכירה לפרשן מדיני את ליטרת הבשר שתובע היהודי על פי ספרו של שייקספיר ומספקת לו הסבר ל"אותה שנאה שרוחשים לו הכל, בשונה מיתר ברואי האל".¹¹ אותה אסוציאציה של "הסוחר מונציה", הפעם "המוצץ את דם קורבנותיו", בליווי דימוי "הסרטן שהרס את תאי החברה והמגפה שאירופה נהגה לבודדה ברובע היהודים לכל תדביק את האחרים" עולה בדעתו של כתב אחר בעקבות בחירות ולדהיים באוסטריה.¹² שפיכות דמים, חוסר מוסריות, פאשיזם ונאציזם הם ביטויים מצויים.¹³ איורים על כריכות ספרים מתארים את מנהיגי ישראל מוצגים אל מול לוח ירי, תמנון דרקוני, מגן דוד משופד על חנית. הכתיבה ככלל היא רוויית איבה.

עם זאת, מחשבה שנייה, מעמיקה יותר, איננה יכולה שלא להעלות שאלות נוספות, הן כהייה אנליטית, הן כעניין בעל חשיבות אקטואלית — לגבי המחשבה

- 2 למשל במאמר של חוקר הציונות עבד אל-והאב אל-מסירי: "הארות למלחמה בין הדתיים והלא דתיים כתוככי הישות הציונית", אל-שעב 1.7.1986; וכן בהתייחסות שאין לה קשר לישראל — למלחמת כוחות לבנוניים וסוריים בפלסטינים בלבנון. אח'באר אל-יום, 14.6.1986; אל-ג'מהוריה 14.6.1986.
- 3 ראה למשל מאמר פרשנות ראשי באל-ג'מהוריה, 11.7.1986.
- 4 אח'באר אל-יום, 7.6.1986.
- 5 למשל מאמר על הדיפלומטיה הישראלית באל-אהראם, 11.7.1986.
- 6 אל-ג'מהוריה, 14.6.1986.
- 7 אל-ג'מהוריה, 10.6.1986.
- 8 אל-ג'מהוריה, 30.7.1986.
- 9 ראה למשל אל-אהראם 13.7.1986 מאמר אוהד על עבודת הדוקטור של רוק הטוענת שיהודים לא הושמדו בתאי הגזים, תחת הכותרת "אדם במצור" (רג'ל תחת אל-חצאר); צות אל-ערב, 14.7.1986.
- 10 אל-ג'מהוריה, 9.6.1986, וכן אוקטובר, 14.6.1986.
- 11 אל-אח'באר, 13.7.1986.
- 12 אל-ג'מהוריה, 14.6.1986.
- 13 ראה למשל, רדיו צות אל-ערב, 14.7.1986, צבאח אל-ח'יר, 8.7.1986; מאמר מערכת באל-ג'מהוריה בקשר למערכת הבחירות של ולדהיים, 11.6.1986.

הסכנה היהודית
עטיפה של תרגום "הפרוטוקולים של זקני ציון"

— לא אמרת לי: אתה הוא זה שרוצה אותו, או אביו?

אל-קדס, מצרים, אפריל 84

— קודם כל לך לנקות את שתי ידיך.

צבאח אל-ח'יר, 2.10.86

14 תנאים ישראליים
לפני תבוררות על טאבא

أيوة... طابا بتاعق والمرحوم كشتفالي

في الميراث... مش هوذا «خطه»

— כן, טאבא היא שלי
והרי המנוח הועיד
לי אותה בירושה.

אל-אהאלי, 22.1.86

אל-אהראם, 14.6.86

